

Hasdeu a călcat o elementară regulă, aceea de a reproduce întocmai textul originalului¹.

Cel care s-a ocupat într-o mai mare măsură de contribuția lui Hasdeu a fost D. I. Bagalej². Analizînd în lucrarea sa despre Skovoroda și ideile tînărului Hasdeu, cercetătorul ucrainean găsește concepția acestuia prețioasă și originală pentru vremea lui. Bagalej admiră străduința lui Hasdeu de a dezvălui poveștile și clevețirile contemporanilor, care au influențat într-o mare măsură valoarea învățaturii lui Skovoroda. În mod deosebit, Bagalej prețuiește intenția lui Hasdeu de a concepe și prezenta opera lui Skovoroda ca o unitate spirituală.

În ceea ce privește antiteza dintre Lomonosov și Skovoroda, deși e interesantă, totuși nu poate fi trecută cu vederea tendința lui Hasdeu de a situa în fața europenismului celui dintîi, filoslavismul rus al lui Skovoroda. E ciudat că Hasdeu vede în gînditorul ucrainean expresia ideii naționale, sprijinindu-se tocmai pe o scriere necunoscută pînă astăzi, *Simfonia despre popor*.

Trecînd la fidelitatea citatelor reproduse de Hasdeu, Bagalej admite că, deși acesta făgăduise că se va sprijini numai pe izvoare, totuși el le-a folosit destul de liber. Hasdeu a amestecat amintirile lui Skovoroda, i-a modernizat oarecum limba, a adăugat de la sine la textele originale, încercînd astfel o restaurare a stilului și gîndirii filozofului ucrainean. De asemenea, Bagalej, ca și Sreznevskij, admite că Hasdeu pune în seama lui Skovoroda scrieri pe care acesta nu le-a scris. Pricina stă în faptul că tînărul autor era prea mult stăpînit de subiectul și eroul său. Hasdeu era atît de entuziasmat de descoperirea gînditorului ucrainean, încît accepta datele materialului pe care l-a avut la dispoziție fără discernămint. Dorința lui ardentă de a prezenta personalitatea lui Skovoroda într-o formă integrală l-a îndemnat să trateze subiectul cu o libertate abuzivă. Astfel, într-un loc Hasdeu prezintă ideile lui Skovoroda într-o formă care face să ne îndoim de autenticitate materialului său, în genere. În altă parte, se atribuie lui Skovoroda un fel de rugăciune, în care se dezvoltă înțelesul fiecărei propoziții din «Tatăl nostru». Rugăciunea conține o inadvertență care trădează artificialitatea textului: mai întîi, autorul roagă pe Dumnezeu să trimită Rusiei un Socrate, pentru ca imediat, mai jos, să-și mărturisească gîndul și dorința de a fi el Socrate al Rusiei.

E interesant că nedumerirea formulată de I. I. Sreznevskij, care se întrebese cum de a putut Hasdeu, care locuia la Harkov, să-și procure corespondența arhiepiscopului Koniski, stăruie și astăzi. Din păcate, cercetările nu pot fi duse mai departe, fiindcă nici o scriere din cele atribuite de el lui Skovoroda nu s-a păstrat. E ciudat că deși s-au întreprins cercetări pentru a fi găsite, totuși nimeni n-a dat de urma lor. Se pare că Hasdeu le-a avut în mînă. Pe de altă parte, lipsesc dovezi serioase că Hasdeu ar fi inventat manuscrisele citate. De aceea, atît timp cît nu vor ieși la iveală, autenticitatea textelor citate de Hasdeu rămîne îndoielnică.

Cu toate aceste lipsuri, nu i se poate totuși contesta lui Hasdeu meritul de a fi stăruit primul în chip deosebit asupra însemnătății învățaturii lui Skovoroda. Pentru aceasta, el a pornit în mod firesc de la manuscrisele acestuia, care n-au parvenit totuși cercetătorilor de mai tîrziu. În sfîrșit, Hasdeu mai are

¹ V. I. Sreznevskij, *Письма Г. С. Сквороды к священнику Е. Правичкому*, St. Petersburg, p. 21—23.

² D. I. Bagalej, *Г. С. Скворода. Украинський мандрованний філософ*, p. 104, 106, 108 și 220—234.